

Тема 3. Особливості організації освітнього середовища. Сучасні технології навчання в початковій школі

1. Роль учителя у формуванні психологічно безпечного середовища.
2. Ранкові зустрічі.
3. Фізичне середовище. Встановлення правил. Участь дітей в організації освітнього середовища.
4. Технологічний підхід в освіті. Інтерактивна технологія навчання.
5. Ігрова технологія навчання.
6. Проєкт як форма організації навчально-пізнавальної діяльності учнів.
7. Технологія розвитку критичного мислення. Деякі стратегії розвитку критичного мислення.

Яким є безпечне освітнє середовище школи

https://www.youtube.com/watch?v=Gu1Zjd_GcJQ

Які вимоги до освітнього середовища?

1. Роль учителя у формуванні психологічно безпечного середовища.

Освітнє середовище у початкових класах, де відбувається основна навчальна діяльність молодших школярів, має бути безпечним місцем, де діти відчуватимуть себе захищеними. Крім цього, воно має відображати філософію концепції Нової української школи та освітню програму.

Із першого погляду на середовище у класі ми можемо зробити висновок, кому воно належить – учителям і їхньому баченню освіти чи дітям і їхнім батькам, їхньому погляду на процес навчання.

Можна стверджувати, що простір у класі, де немає дитячих та сімейних робіт, творів представників місцевої громади, не належить дітям. Його формує лише вчитель для того, щоб викладати навчальну програму без урахування інтересів і потреб дітей, їхніх попередніх знань та досвіду. Тільки педагог контролює, де і якими навчальними матеріалами користуватимуться учні, перетворює **клас на місце для творчості, досліджень, розвитку позитивної самооцінки дітей.**

Усі школярі гідні навчатися у середовищі, де забезпечені їхні потреби – базові потреби, потреби у навчанні, створені додаткові умови (для дітей з особливими освітніми потребами). У такому освітньому просторі є баланс між навчальними видами діяльності, ініційованими вчителем, та видами діяльності, запропонованими самими дітьми. **Учні мають можливості робити власний вибір**, розвивати нові та удосконалювати наявні практичні навички, отримувати нові знання, **зміцнювати своє позитивне ставлення до інших.**

Дуже важливо, щоб **учителі** повною мірою розуміли свою **роль моделі бажаної поведінки та ставлення до людей** із повагою, добротою й відповідальністю.

Учителі початкових класів мають усвідомлювати всю **відповідальність** за своїх учнів, що *передбачає такі обов'язки:*

- поважати кожну дитину;
- вірити в успішність кожної дитини;
- бути чесними і визнавати власні помилки;
- вміти слухати й дотримуватися конфіденційності;
- бути послідовними й справедливими;
- мати високі очікування щодо кожного учня, у тому числі учнів з особливими освітніми потребами;
- цінувати особисті зусилля дітей;
- організовувати стимулююче навчальне середовище;
- постійно оновлювати свої знання про дитячий розвиток.

2. Ранкові зустрічі.

Створення спільноти в класі

Практика ранкових зустрічей – одна з успішних; вона допомагає вчителю створити спільноту в класі, що зазвичай потребує часу, уваги й терпіння.

Ранкова зустріч сприяє налагодженню взаємин між дітьми і дорослими, які формують відчуття колективу в кожного з його членів. Формування спільноти стає ефективнішим, коли вчитель виконує роль фасилітатора (фахівця, який до помагає забезпечити успішну групову комунікацію, але не намагається жорстко контролювати цей процес). У такому разі ранкова зустріч стає інтерактивною і невимушеною.

Коли велику частину відповідальності за проведення ранкової зустрічі перекладають на дітей, учитель може використовувати свій час для заохочення спілкування школярів, надання їм допомоги тощо.

Під час проведення практики ранкової зустрічі відбувається розвиток важливих навичок дітей, зокрема спілкування, академічних і соціальних умінь. Крім того, ця практика сприяє створенню у класі сприятливого настрою та позитивній поведінці.

Ранкова зустріч дає педагогам можливість навчити дітей взаємній повазі та позитивному ставленню один до одного, сприяти формуванню цілісного колективу.

Розвиток навичок спілкування

Уміння розмовляти і слухати – найважливіші якості, необхідні для демократичної культури. Ранкова зустріч дає дітям змогу брати участь у групових обговореннях, а вчителям – моделювати й активно розвивати в дітей уміння та навички ефективного спілкування, а саме:

- висловлювати свої думки так, щоб вони були зрозумілими іншим;
- уважно слухати, коли говорять інші;
- вирішувати проблеми за допомогою слів; • ділитися своїми думками та ідеями з іншими.

Ці навички мають украй важливе значення для успішного життя в колективі, спільного навчання і розв'язання конфліктних ситуацій, а практика ранкових зустрічей – ідеальна можливість для їх розвитку.

Розвиток соціальних навичок

Окрім сприяння розвитку навичок спілкування, практика ранкових зустрічей також допомагає вдосконалювати соціальні навички, а саме: емпатію, толерантне ставлення один до одного, розуміння позиції інших дітей тощо.

Результати численних досліджень свідчать: діти з класів, де використовувалася практика ранкових зустрічей, демонстрували вищий рівень відчуття спільноти і ширший діапазон позитивних проявів таких якостей:

- краще ставлення до школи й навчання;
- більша довіра та повага до вчителя;
- вищий рівень мотивації до навчання;
- глибше відчуття власної гідності;
- вироблені соціальні навички та поведінка;
- збільшення турботи про інших;
- повніше розуміння демократичних цінностей;
- ширша практика розв'язання конфліктів.

Розвиток академічних навичок

Результати сучасних досліджень свідчать, що розвиток соціальних навичок допомагає підвищити академічні досягнення, забезпечує якісне навчання і викладання, сприяє розвитку таких умінь:

- розширення словникового запасу;
- уміння досліджувати, аналізувати й оцінювати навчальний матеріал;
- уміння відповідати на запитання;
- уміння використовувати нову інформацію.

Створення у класі позитивного настрою

Повсякденні вправи, які проводять під час ранкової зустрічі, допомагають дітям навчитися співпрацювати з однолітками, поважати їх як особистостей. Позитивний настрій у класі створюється за допомогою:

- атмосфери довіри;
- відчуття належності до спільноти;
- участі в ухваленні рішень;
- вільного від критики ставлення вчителя;
- справедливості й неупередженого ставлення.

Розвиток демократичних цінностей

Ранкові зустрічі дають можливість дітям дізнатися в доступній формі про демократичні цінності, а саме:

- **Інклюзія:** вчитель і діти сприймають внесок кожної дитини з однаковою доброзичливістю і повагою незалежно від здібностей, соціального походження чи статі.
- **Активна участь:** ранкова зустріч передбачає участь усіх дітей. Діти вітаються один з одним, обмінюються інформацією, ставлять запитання, коментують, долучаються до групової роботи.
- **Критичне мислення:** діти вчаться формулювати запитання, ставити під сумнів та оцінювати ідеї, які можуть відрізнитися від їхніх чи бути подібними.

- **Толерантність і прийняття:** дитина може не погоджуватися з ідеями інших, тоді ці питання розглядають у процесі вільної дискусії. Протилежні думки вислуховують і обговорюють, адже існує взаємна довіра серед дітей.

- **Самостійне мислення:** дітей заохочують до обміну власним досвідом та ідеями.

- **Відкритість:** висловлюють та обговорюють низку ідей. У щоденних новинах повідомляють доступну для всіх інформацію.

- **Власна та соціальна відповідальність:** діти встановлюють правила власної поведінки та поведінки групи. Під час ранкової зустрічі й упродовж усього дня вони уважно слухають, із повагою відповідають, практикують доброзичливість.

Більше інформації про ранкові зустрічі можна знайти у Додатку.

3. Фізичне середовище. Встановлення правил. Участь дітей в організації освітнього середовища.

Ефективної індивідуалізації освітнього процесу можна досягти через організацію простору класної кімнати у вигляді навчальних осередків, які відображають освітні потреби й інтереси дітей.

Організуючи освітні осередки в ЗЗСО мають керуватися відповідними Методичними рекомендаціями

<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0283729-18#Text>

Організація таких навчальних осередків здійснюється для забезпечення дослідницької діяльності дітей, формування самостійності, організації роботи дітей у парах, у малих групах, а також індивідуально. У навчальних осередках можна проводити різні види освітньої діяльності, тому вони мають містити різні навчальні матеріали.

Навчальні осередки

Більшість дітей, які прийшли до перших класів Нової української школи, відвідували дошкільні навчальні заклади з відповідно організованим простором і звикли до роботи в осередках діяльності, як-от: мистецькому осередку, осередку гри з кубиками, осередку гри з піском і водою тощо.

Звісно, у початковій школі більше уваги приділяють власне навчально-дослідницькій діяльності – розвитку базових навичок із читання, математики та ін., утім логічним і доцільним є продовження організації навчальних матеріалів у так званих навчальних осередках.

Відмінним в організації навчальних осередків у 1-му класі, порівняно із садочком, буде не обов'язковість їхнього фізичного розмежування, а, радше, позначення навчальних матеріалів, які, як і в дитсадку, мають бути певним чином розміщені, відмічені і, найголовніше, доступні для дітей.

Важливі навчальні осередки для 1-го класу: осередок читання і письма, осередок природознавства, математичний і мистецький осередки.

Навчальні матеріали та їх організація

Нова українська школа пропонує певні необхідні навчальні матеріали для кожного класу. Крім того, деякі навчальні матеріали можна поступово впроваджувати в практику роботи класу впродовж навчального року під час вивчення нових тем.

Навчальні осередки можуть містити такі необхідні матеріали:

Назва навчального простору	Необхідні матеріали
Осередок читання і письма	<ul style="list-style-type: none"> • Книги • Карти, глобус • Плакати • Вірші, написані на великих аркушах паперу • Письмове приладдя (олівці, маркери, фломастери) • Папір • Клей або скоч (липка стрічка) • Діркопробивач, мотузки • Комп'ютер і навушники – для забезпечення можливості слухати і переглядати історії усім разом або окремим дітям

Осередок природознавства	<ul style="list-style-type: none"> • Камінці, мушлі, інші природні матеріали • Магніти • Збільшувальне скло • Терези • Довідкова література і журнали з природознавства • Кімнатні рослини
Мистецький осередок (осередок малювання)	<ul style="list-style-type: none"> • Фарби й пензлі • Глина (пластилін) • Старі журнали • Папір • Приладдя для письма й малювання • Мольберт
Осередок математики	<ul style="list-style-type: none"> • Матеріали для лічби (пластикові іграшки, кубики різних розмірів, фабричні або саморобні предмети для лічби) • Пазли • Доміно • Лінійки, терези, інші засоби для вимірювання • Ігри

На початку навчального року важливо ознайомити дітей із кожним навчальним осередком. Для цього потрібно зібрати дітей біля навчального осередку і показати їм, як використовують різні матеріали. Під час цієї ввідної частини варто записати дитячі коментарі щодо використання матеріалів на фліп-чарті, прикріпленому біля назви навчального осередку.

Коли діти будуть добре орієнтуватися у розміщенні відповідних навчальних матеріалів, учитель може додавати поступово нові матеріали до наявних навчальних осередків.

Додаткові навчальні матеріали можуть бути такими:

Назва навчального простору	Необхідні матеріали
Осередок читання і письма	<ul style="list-style-type: none"> • Матеріали для вивчення конкретної теми (наприклад, якщо діти вивчають тему «Схованки», можна зробити книжки у формі будинків, печер або інших «схованок», які діти використовуватимуть для написання власних історій) • Книжки, диски • Лінійки та указки для вказування на слова у книжках і таблицях • Великі подушки (щоб розглядати книжки індивідуально) • Готові або саморобні ігри для читання • Додаткове письмове приладдя для письма (крейда, фарби, пензлі, ручки тощо) • Степлери • Словники, картки зі словами
Осередок природознавства	<ul style="list-style-type: none"> • Матеріали для вивчення конкретної теми (наприклад, якщо діти вивчають тему «Африканські савани», можна додати картинки із зображеннями тварин, які мешкають у саванах, книжки про савани тощо) • Кімнатні тварини – морська свинка, акваріум із рибками. Діти можуть спостерігати за ними, занотовувати їхній зріст тощо • Мікроскоп
Мистецький осередок (осередок малювання)	<ul style="list-style-type: none"> • Матеріали для вивчення конкретної теми (наприклад, якщо діти вивчають тему «Світові океани», можна зібрати журнали з ілюстраціями океанів, пісок, мушлі, сіль та інші морські предмети (з них діти залюбки створюватимуть різноманітні мистецькі роботи)) • Губки, пензлі та пляшечки-бризкалки для малювання • Репродукції відомих картин

Розвиток відповідальності

Дітей необхідно вчити правил поведінки з предметами та навчальними матеріалами, які містяться у класі. Плануючи освітнє середовище, вчитель має показати школярам способи їх використання. Необхідно пам'ятати, що діти можуть не знати усіх представлених матеріалів.

Учитель пояснює призначення усіх предметів (олівці, фломастери, фарби, книжки тощо) поступово та методично, а далі варто обговорити місце зберігання цих речей. Наприклад, після того, як учитель показав клей і розповів про його використання, діти можуть обговорити, де краще його зберігати – в осередку читання і письма чи у мистецькому осередку.

Учні мають спільно вирішити, де зберігатимуть певний предмет. Така участь у дискусії створює можливості для дітей вчитися висловлювати свою думку та обґрунтовувати її, слухати точки зору однокласників, ухвалювати спільні рішення.

Щоб допомогти дітям краще орієнтуватися у розміщенні навчальних матеріалів, варто прикріпити зображення предметів на полицю або на коробку, де вони зберігаються (наприклад, коробка з ножицями, фломастерами тощо). Навіть якщо діти ще не вміють читати, вони асоціюватимуть відповідні зображення зі словами, і, таким чином, це сприятиме техніці навчання читання цілими словами.

Встановлення правил

Однією з відмінностей традиційного і сучасного класів є, зокрема, процес вироблення спільних правил: у традиційному класі їх розробляв педагог і пояснював дітям, у сучасному класі правила розробляють самі діти спільно з учителем.

Аби залучити молодших школярів до цього процесу, вчитель збирає їх для проведення ранкових зустрічей і розпочинає дискусію про призначення правил.

Важливо, щоб діти почали розуміти – **правила створені для забезпечення людей, для захисту їхніх індивідуальних прав і свобод, є дороговказами до вміння поводити себе.**

Дітям слід знати, що **правила радше регулюють потрібну поведінку, ніж забороняють певні дії.** Під час обговорення вчитель може навести приклади позитивних коротких правил, наприклад: «Класти речі на свої місця», «Вирішувати проблеми за допомогою слів», «Слухати, коли говорять інші» тощо.

Також **важливо враховувати правила, які пропонують самі діти.** Варто нагадати їм, що слід вибрати кілька конкретних, а не велику кількість дуже деталізованих правил.

Узгоджені правила вчитель записує на великому аркуші паперу і вивішує на стіні, де їх легко можна побачити.

Після того, як правила класу встановлені та записані, вчитель має звертати увагу дітей на їх виконання, аби заохотити усіх учнів моделювати свою поведінку відповідним чином.

Наприклад, якщо клас погодив правило «Слухати, коли говорять інші» і якась дитина саме так і робить, учителька може сказати: «Петрику, я помітила, що ти насправді уважно слухав Соломію, коли вона говорила. Коли ти сказав: “Соломіє, мені сподобалися слова, якими ти описувала свій будинок”, то дав їй зрозуміти, що насправді слухав її». Якщо клас погодив правило «Класти речі на свої місця», а вчитель помітив, що якась учениця ретельно прибирає стіл після себе, він може сказати: «Марічко, я помітив, що ти прибрала свої кольорові олівці, а потім допомогла Михайлові».

Коли діти порушують правила, вчитель має нагадати їм, що вони разом їх затвердили, і заохотити виправити свою поведінку. Приміром, якщо клас ухвалив правило «Слухати, коли говорять інші», а двоє дітей розмовляють під час розповіді учителя, він може сказати: «Зараз моя черга говорити, а ваша – слухати».

Дітям важливо знати, що дорослі допоможуть їм навчитися керувати своєю поведінкою, але для цього їм потрібна підтримка, заохочення, нагадування та спонування, аби краще поводитися.

Участь дітей в організації освітнього середовища

Участь дітей в організації середовища класу допомагає сформувати у них почуття відповідальності, розуміння, що класна кімната належить саме їм. Іншими словами, діти беруть участь в організації своєї навчальної домівки.

Для вчителя важливо заохочувати дітей брати участь в ухваленні рішень щодо того, де розмістити навчальні матеріали, як оформити клас, у визначенні відповідальних за ту чи ту роботу.

Діти можуть допомагати розвішувати таблички з назвами навчальних осередків або навчальних матеріалів, складати розклад робіт, робити календарі днів народжень тощо.

4. Технологічний підхід в освіті. Інтерактивна технологія навчання.

Поняття «технологія» (грец. *techne* – мистецтво, майстерність і *logos* – слово, вчення) означає «наука про майстерність». Найчастіше воно використовується у виробничій сфері, де технологія тлумачиться як сукупність знань про способи і засоби оброблення матеріалів, мистецтво володіння процесом (наприклад, технологія обробки сировини, технологія виготовлення деталі, технологія приготування страви тощо).

Щодо навчального процесу термін «технологія» вперше було вжито у 1886 р. англійцем Джеймсом Саллі (1842-1923). Однак дискусія з приводу того, чи можливе існування педагогічної технології як певного способу навчання й виховання, яким може оволодіти кожний педагог, триває дотепер.

Останнім часом увійшов у вжиток термін «**інноваційна педагогічна технологія**» – цілеспрямоване систематичне та послідовне впровадження в практику прийомів, способів педагогічних дій і засобів, які охоплюють цілісний навчально-виховний процес від визначення його мети до одержання очікуваних результатів.

Технології інтерактивного навчання

Інтерактивне навчання (*inter* – взаємний, *act* – діяти) – це такий спосіб організації навчання, за якого навчальний процес відбувається за умови постійної активної взаємодії всіх його учасників. За такого навчання і учень, і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, уміють, здійснюють.

Мета інтерактивного навчання – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність.

Класифікація інтерактивних технологій навчання (О.Пометун)

Інтерактивні технології кооперативного навчання	Технології колективно-групового навчання	Технології ситуативного моделювання	Технології опрацювання дискусійних питань
Робота в парах Ротаційні трійки Два-чотири-всі разом Карусель Робота в малих групах Акваріум	Обговорення проблеми у загальному колі Мікрофон Незакінчені речення Мозковий штурм Навчаючи учись Ажурна пилка Аналіз ситуацій Вирішення проблем Дерево рішень	Симуляція або імітаційні ігри Спрощене судове слухання Громадське слухання Розігрування ситуацій за ролями	Метод ПРЕС Займи позицію Зміни позицію Неперервна шкала думок Дискусія Дебати

1) Технології кооперативного навчання.

Кооперативне навчання – це форма організації навчання в малих групах учнів, об'єднаних спільною навчальною метою.

Основні ознаки кооперативної групової роботи:

1) поділ класу на групи для досягнення конкретного навчального результату;

2) склад груп змінюється залежно від змісту і характеру навчальних завдань;

3) завдання, які виконує група, можуть бути:

- за складністю – однаковими або різними;

- за метою і змістом – однаковими;

- за змістом – взаємодоповнюючими або послідовно пов'язаними із завданнями інших груп за логікою матеріалу, що дозволяє вивчити проблему з різних боків;

- за способом виконання – різними або однаковими.

4) завдання мають виконуватися так, щоб можна було врахувати й оцінити індивідуальний внесок кожного члена групи й групи в цілому.

Оптимальна кількість членів групи – 3-5 чол.

До технологій кооперативного навчання належать:

- робота в парах

- ротаційні (змінювані) трійки

- два – чотири – всі разом

- карусель

- робота в малих групах (діалог, синтез думок, спільний проект, коло ідей)

- акваріум

2) **Технології колективно-групового навчання**

До цієї групи належать інтерактивні технології, що передбачають одночасну спільну (фронтальну) роботу всього класу. Сюди належать:

- обговорення проблеми в загальному колі
- мікрофон
- незакінчені речення
- мозковий штурм
- навчаючи – учусь
- ажурна пилка
- аналіз ситуації
- розв'язання проблем
- дерево рішень (розв'язків)

3) **Технології ситуативного моделювання**

Ситуативне моделювання – це побудова навчального процесу за допомогою включення учнів у гру (ігрове моделювання явищ, які вивчаються).

Завдання педагога полягає у підпорядкуванні гри визначеній дидактичній меті. Учніма надається максимальна свобода інтелектуальної діяльності: учні самі вибирають власну роль у грі, висувають припущення про ймовірний розвиток подій, створюють проблемну ситуацію, шукають шляхи її розв'язання, беручи на себе відповідальність за обране рішення. Вчитель тут виступає як інструктор, тренер, суддя, ведучий, головуючий.

Як правило, ігрова модель реалізується в 4 етапи:

- орієнтація (введення в тему, ознайомлення з правилами гри)
- підготовка (обговорення сценарію, розподіл ролей)
- основна частина – проведення гри
- обговорення.

До таких технологій належать:

- імітації, симуляції
- розігрування ситуації за ролями

4) **Технології опрацювання дискусійних питань**

Дискусія – широке публічне обговорення якогось спірного питання. Участь у дискусії сприяє розвитку критичного мислення, дає можливість визначити власну позицію, формує навички відстоювати власну думку, поглиблює знання з обговорюваної проблеми.

Запорукою успішності дискусії є її чітка організація:

- ретельне планування
- чітке дотримання правил ведення дискусії усіма учасниками
- дотримання визначеного регламенту.

Щоб навчити школярів дискусійним формам роботи, треба розпочинати з простіших технологій: метод ПРЕС, займи позицію, зміни позицію, неперервна шкала думок.

Далі можна використовувати складніші: дискусія в стилі телевізійного токшоу, оцінювальна дискусія, дебати.

Важливо на закінчення дискусії підвести підсумки, проаналізувати дії учасників. Для закріплених отриманих у процесі дискусії знань можна дати учням письмове завдання.

5. **Ігрова технологія**

Місце і роль ігрової технології у навчальному процесі, сполучення елементів гри та навчання у багато чому залежать від розуміння вчителем функцій педагогічних ігор.

Функція гри – її різноманітна корисність. У кожного виду гри своя корисність. Можна виділити найважливіші **функції ігор**.

Соціокультурне призначення гри. Гра – найсильніший засіб соціалізації дитини, гра допомагає становленню особистості, засвоєнню знань, духовних цінностей і норм, що притаманні суспільству.

Соціокультурне призначення гри може означати синтез засвоєння людиною багатства культури, потенціалу виховання та формування її як особистості, що дозволяє функціонувати в якості повноправного члена колективу.

Функція міжнаціональної комунікації. Ігри національні й в той же час інтернаціональні, міжнаціональні, загальнолюдські. Ігри дають можливість моделювати різні ситуації життя, шукати вихід із конфліктів, не вдаючись до агресивності, вчать різноманітності емоцій у сприйнятті всього, що існує в житті.

Функція самореалізації людини в грі. Це одна з основних функцій гри. Для людини гра важлива як сфера реалізації себе як особистості. Саме тут важливий сам процес гри, а не її кінцевий результат, конкурентність чи досягнення мети. Процес гри – це простір самореалізації. Людська практика постійно вводить в ігрову ситуацію, щоб розкрити можливі проблеми у людини й змоделювати їх зняття.

Комунікативна функція гри. Гра – діяльність комунікативна, хоча згідно ігрових правил і конкретна. Вона вводить у реальний контекст найважливіших людських стосунків.

Діагностична функція гри. Діагностика – здатність розпізнавати, процес встановлення діагнозу. Гра володіє передбаченням; вона краще діагностує людину, оскільки, по-перше, індивід поводить себе в грі на максимумі проявів (інтелект, творчість); по-друге, гра сама по собі – це особливе „поле самовираження”.

Ігротерапевтична функція гри. Гра може й повинна використовуватися для подолання різних труднощів, що виникають у людини у поведінці, у спілкуванні з іншими, у навчанні. Оцінюючи терапевтичне значення ігрових прийомів, Д.Б.Ельконін писав, що ефект ігрової терапії визначається практикою нових соціальних стосунків, які отримують дитина в рольовій грі. Саме практика нових соціальних відносин, в якій рольова гра ставить дитину як із дорослими, так і з ровесниками, стосунків свободи й співробітництва замість агресії та примусу, приводять до терапевтичного ефекту.

Функція корекції у грі. Корекційні ігри здатні допомогти учням подолати переживання, що стоять на перешкоді їх нормальному самопочуттю та спілкуванню з ровесниками в групі.

Розважальна функція гри. Розважальна функція гри пов'язана зі створенням певного комфорту, сприятливої атмосфери, душевної радості як захисних механізмів, тобто стабілізації особистості.

Дидактичні ігри, які використовуються в початковій школі, виконують різні функції: активізують інтерес та увагу, розвивають пізнавальні здібності, кмітливість, уяву, закріплюють знання, вміння й навички, тренують сенсорні вміння, навички тощо. Правильно побудована цікава дидактична гра збагачує процес мислення індивідуальними почуттями, розвиває саморегуляцію, тренує волю якості дитини. Не варто оцінювати дидактичну гру лише з позицій навченості дитини. Її цінність передусім у тому, що вона виконує роль емоційної розрядки, запобігає втомі дітей, знижує гіподинамію.

Поєднання гри з навчальною діяльністю особливо важливе у початковій школі, коли перехід від дошкільного дитинства до школи зумовлює поступову зміну провідних видів діяльності – ігрової на навчальну.

В розумінні ключових підходів НУШ гра має такі характеристики:

Значуща: діяльність, до якої залучені діти, має бути пов'язаною з їхнім досвідом, життям, середовищем. Значущість – це те, що знаходить відгук у дитини, і надає розуміння того, що те що вони роблять допоможе вирішити якийсь виклик або проблему

Соціальна: вправи виконуються у команді у взаємодії один з одним, мають місце обговорення, спільний пошук рішень та компромісів.

Активна: вправи надають можливість дітям активно взаємодіяти один з одним, бути як фізично так і ментально включеними у процес і в кожній дитини є можливість зробити свій внесок у досягнення спільної мети.

Мотивуюча: англійською мовою ця характеристика звучить як *iterative*, що означає «пробувати знову і знову»; тобто ігрові вправи надають можливість пробувати різні варіанти, навіть якщо нічого не вдавалося – починати знову з новими ідеями та припущеннями. Діяльнісний підхід не фокусується на фінальному результаті, а надає перевагу процесу, що є одним із ключових факторів створення мотивації. Якщо дитина знає, що у неї не вимагають однієї правильної відповіді/результату, то відповідно процес для неї стає мотивуючим.

Радісна: ця характеристика мабуть є найважливішою, оскільки це вже науково доведений факт, що навчання відбувається тоді, коли є радість і задоволення від процесу. Це зумовлено тим, що коли дитині цікаво, вона є активно включеною в процес, то в організмі виділяється допамін – нейромедіатор, який відповідає за:

- мотивацію;
- цілеспрямованість;

- наполегливість;
- творчість;
- вміння переключати увагу;
- когнітивну діяльність.

Ці характеристики гри впливаються на всі *сфери розвитку дитини*:

- «Соціальна»
- «Пізнавальна»
- «Емоційна»
- «Фізична»
- «Креативна»

Соціальний розвиток – уміння працювати в команді, вміння спілкуватися, домовлятися, співчувати, дослухатися до інших.

Когнітивний розвиток- розвиток уваги, пам'яті, сприйняття, уяви, логічного мислення; формування понять, вирішення завдань.

Емоційний розвиток- розвиток впевненості у собі, контроль над своїми емоціями, вміння перемагати і програвати, відчуття власних сил, уміння ставити і досягати цілей.

Фізичний розвиток- рухова активність, формування фізичних якостей, здоровий спосіб життя.

Креативність- висловлення власних творчих ідей, втілення їх у життя, експериментальна перевірка можливості їх втілення.

6. Проектна технологія (метод проєктів)

Метод проєктів не є принципово новим у світовій педагогіці. Він виник у 20-і роки ХХ століття у США. Спочатку його називали „методом проблем і розвивався він у межах гуманістичного напрямку у філософії та освіті, в педагогічних поглядах та експериментальній роботі Дж.Дьюї.

Технологія проєктування – це розв'язання учнем або групою учнів певної проблеми, яке передбачає, з одного боку, використання різноманітних методів і засобів навчання, а з другого – інтегрування знань та умінь з різних галузей науки, техніки, мистецтва.

Проектна діяльність завжди орієнтована на самостійну роботу – індивідуальну, парну, групову, яку вони виконують протягом певного проміжку часу.

Мета навчального проєктування – здобуття досвіду практичної діяльності.

Завдання:

- навчити самостійно здобувати знання та застосовувати їх для розв'язання нових пізнавальних і практичних завдань;
- сприяти розвитку комунікативних здібностей;
- розширити коло спілкування;
- прищепити уміння користуватися дослідницькими прийомами: збирати та аналізувати інформацію, висувати гіпотези, робити висновки.

Основні вимоги до використання технології:

- наявність цікавої та значущої соціальної проблеми;
- передбачуваність результатів (доповідь, репортаж, альбом тощо);
- самостійна діяльність виконавців (індивідуальна, парна, групова);
- структурованість змістової частини проєкту (з вказівкою поетапних результатів);
- використання дослідницьких методів і певної послідовності дій:
- = визначення проблеми і завдань дослідження;
- = висунення гіпотези;
- = вибір методів дослідження;
- = обговорення способів оформлення кінцевих результатів;
- = збір, систематизація й аналіз отриманих даних;
- = підведення підсумків, оформлення результатів, їх презентація;
- = висновки, висунення нових проблем дослідження.

Типологія проєктів

Щоб оволодіти проєктною діяльністю та методикою її організації, необхідно насамперед знати, що використання проєктів у навчально-виховному процесі вимагає серйозної підготовчої роботи, а самі проєкти можуть бути різними, тому варто ознайомитися з їхньою типологією.

Зазвичай, проєкти поділяють на види за такими **ознаками**:

- за домінуючою у виконанні проєкту діяльністю;
- за предметно-змістовою галуззю;
- за характером координації проєкту;
- за характером контактів у проєктній діяльності;
- за кількістю учасників проєкту;
- за тривалістю виконання проєкту.

За першою ознакою, тобто **за домінуючою під час виконання проєкту діяльністю**, розрізняють такі *типи проєктів*: дослідницькі, творчі, рольові (ігрові), інформаційні, практико-орієнтовані.

Дослідницькі проєкти потребують добре обміркованої структури спільної діяльності учасників, визначеної мети, актуальності предмета дослідження, соціальної значущості, продуманості методів, в тому числі й експериментальних; вони повністю підпорядковуються логіці дослідження і мають відповідну структуру (див. вище).

Творчі проєкти не мають чітко визначеної структури спільної діяльності учасників, натомість проєктна діяльність розвивається, підпорядковуючись жанру кінцевого результату та інтересам учасників. Звичайно, проєкт завжди потребує творчого підходу і у цьому розумінні будь-який проєкт можна назвати творчим. Але у визначенні типу проєкту основне значення має домінуюча діяльність. Крім того, результати представлення та форма їх представлення (свято, газета, відеофільм, експедиція, спортивна гра, драматизація тощо) свідчить саме про творчий характер проєктів цього типу.

Рольові (ігрові) проєкти характерні тим, що їх учасники беруть на себе ролі, зумовлені характером і змістом проєкту. Це можуть бути літературні персонажі, реально існуючі особистості, стосунки яких імітуються і творчо ускладнюються.

Результати цих проєктів або намічаються на початку їх виконання, або вимальовуються лише вкінці. Ступінь творчості тут дуже висока, але домінуючим видом діяльності все ж залишається рольова-ігрова.

Інформаційні (ознайомлюючо-орієнтувальні) – спрямовані на збір інформації про який-небудь об'єкт, явище і ознайомлення учасників проєкту з цією інформацією, проаналізованою й узагальненою. Такі проєкти, як і дослідницькі, потребують добре продуманої структури, можливості систематичної корекції в ході роботи.

Практико-орієнтовні (прикладні) – це проєкти, які орієнтовані на чітко визначений практичний результат (документ, програму, словник, шкільний сад тощо). При чому цей результат обов'язково орієнтований на соціальні інтереси самих учасників. Такий проєкт потребує детально продуманої структури, сценарію всієї діяльності його учасників з виконанням функцій кожного з них, чітких висновків, тобто оформлення результатів проєктної діяльності, і участі кожного в оформленні кінцевого продукту. Тут особливо важлива добре зорганізована координаційна робота щодо поетапних обговорень, корекції спільних та індивідуальних зусиль, в організації презентації отриманих результатів та можливих способів їх впровадження в практику, а також систематичної зовнішньої оцінки проєкту.

За другою ознакою – **предметно-змістовою галуззю** виділяють два типи проєктів: монопроєкти та міжпредметні проєкти.

Монопроєкти – проводять в рамках одного предмета (математики, мови тощо). При цьому обираються найскладніші розділи або теми. Звичайно, робота над монопроєктами передбачає застосування знань з інших галузей для вирішення тієї чи іншої проблеми. Подібний проєкт теж вимагає детальної структуризації з чітким визначенням не лише цілей і завдань проєкту, але й тих знань, вмінь, яких виконавці, як передбачається, повинні набути в результаті. Часто робота над такими проєктами знаходить своє продовження у вигляді індивідуальних чи групових проєктів в позаурочний час.

Міжпредметні – це проєкти, які інтегрують різні предметні галузі, тому виконують їх в позаурочний час. Міжпредметні проєкти, як правило, виконуються в позаурочний час. Це можуть бути невеликі проєкти, що поєднують 2-3 предмети, або досить об'ємні, тривалі, загальношкільні, що вирішують досить складну проблему, значущу для всіх учасників проєкту.

За характером координації проєкти можуть бути двох видів.

1) З відкритою координацією, коли ясно, хто і як спрямовує дії учасників.

У таких проєктах координатор проєкту виконує свою власну функцію, ненав'язливо спрямовуючи роботу його учасників, організовуючи, в разі потреби, окремі етапи проєкту, діяльність окремих його виконавців (наприклад, коли потрібно домовитися про зустріч в якійсь офіційній установі, провести анкетування, інтерв'ю спеціалістів тощо).

2) З прихованою координацією – коли учасникам дається можливість самостійно вести роботу, або координатор – один з учасників і спрямовує роботу як самостійний керівник (це стосується

головним чином телекомунікаційних проєктів). У таких проєктах координатор не виявляє прямо своєї функції, а виступає як рівноправний учасник проєкту.

За характером контактів проєкти бувають:

- **внутрішні або регіональні** – здійснюються в межах країни, регіону, школи, класу;
- **міжнародні** – в яких беруть участь представники різних країн (часто тут використовуються інформаційні засоби).

За кількістю учасників проєкти поділяються на:

- **особистісні** (під час Міжнародного проєкту кожен учень 4-го класу малював свійських тварин, досліджуючи також, наскільки добре живеться тваринам у їхньому господарстві, а результати дослідження англійською мовою надсилали в Румунію);

- **парні** (в ході проєкту «Рослина – частина живої природи», об'єднавшись у пари, діти досліджували рослини рідного краю, дізнавалися, де вони ростуть, які умови потрібні для їхнього росту, які з них лікарські, які занесені до Червоної книги України тощо);

- **групові** (проєкт «Чарівний світ полотен Катерини Білокур» передбачає поділ учнів на 3 групи: 1) пошукова лабораторія, яка вивчає особливості життєвого шляху майстрині, 2) група художній ексклюзив, зайнята вивченням особливостей творчого стилю художниці, характеру її картин, 3) експертна група, що намагається знайти відповіді на питання: у чому незвичайність таланту Катерини Білокур? Яке значення має її творчість для українського мистецтва?).

За тривалістю виконання проєкти розділяють:

- **короткотривалі** (протягом кількох занять з одного предмета,);
- **середньої тривалості** (від тижня до місяця);
- **довготривалі** (на кілька місяців).

Звичайно, в реальній практиці найчастіше доводиться мати справу зі **змішаними** типами проєктів, які мають ознаки дослідницьких і творчих, практично зорієнтованих і дослідницьких. Кожний тип проєкту певним чином координується, має свої строки виконання, етапи, кількість учасників. Тому, розробляючи той чи інший проєкт, слід мати на увазі ознаки та характерні особливості кожного з них.

Загалом, знаючи основні ознаки, типи проєктів та особливості їх організації, можна реалізовувати проєктну роботу в межах різних навчальних предметів в усіх куточках освітнього простору.

7. Технологія розвитку критичного мислення.

Критичне мислення – це складний **ментальний процес**, що починається із залучення інформації та закінчується ухваленням рішення».

ВМІННЯ ЛЮДИНИ, ЯКА МИСЛИТЬ КРИТИЧНО

Оцінює надійність джерел інформації .
Виокремлює необхідну інформацію та обробляє її .
Аналізує та оцінює власні або чужі висловлювання, припущення, висновки, аргументи, гіпотези, переконання .
Ставить запитання з метою одержання точнішої інформації або її перевірки .
Розглядає проблеми з різних точок зору та порівнює різні позиції і підходи для їх розв'язання .
Висловлює власну позицію, влучно обирає мовленнєві засоби для формулювання думки .
Ухвалює обґрунтоване рішення .

Учителю для розвитку критичного мислення молодших школярів необхідно:

- виділити час і забезпечити можливості для застосування критичного мислення;
- дозволити учням вільно розмірковувати;
- приймати різноманітні ідеї та думки;
- сприяти активному залученню учнів до процесу навчання;
- забезпечити для учнів **середовище без ризиків, вільне від насмішок**;
- виражати віру в здатність кожного учня породжувати критичні судження;
- цінувати критичні міркування учнів.

Технологія розвитку критичного мислення – це технологія, в основі якої лежить дослідження проблем та ситуацій, використовуючи методи самостійного вибору, оцінки та визначення міри корисності інформації для особистих потреб і цілей. Як освітня технологія містить в собі систему методів та прийомів, що сприяють залученню учнів до дослідницької та творчої діяльності, а також створення умов

для ефективного усвідомлення здобувачами освіти матеріалу, узагальнення отриманих знань, умінь і навичок.

Структура компетентнісно орієнтованого уроку для розвитку критичного мислення.

Однією з найважливіших стадій переходу до технології розвитку критичного мислення учнів буде внесення системних змін в організацію навчання на уроках. Міжпредметна технологія проведення компетентнісно орієнтованого уроку залежно від предметного наповнення і дидактичних завдань уроку може набувати різних характеристик (тип уроку: набуття нових знань чи формування умінь тощо; зміст: математичний, природознавчий, мовно-літературний тощо).

Структура такого уроку передбачає три основні частини – вступну, основну та підсумкову.

Технологічність уроку забезпечується його алгоритмізованою структурою і методикою її реалізації.

Структура уроку в технології розвитку критичного мислення

Частина уроку	Завдання	Сенс завдань	Необхідний час
ВСТУПНА	1. Актуалізація	1) Пожвавлення в пам'яті учнів опорних, пов'язаних з новою темою знань та життєвих уявлень, які треба «дістати» з довготривалої пам'яті.	До 5–7 хв. (якщо не передбачена перевірка домашнього завдання)
	2. Мотивація	2) Усвідомлення учнями потреби в пізнанні, персональної значущості нової теми, інтересу до неї.	
	3. Тема, очікувані результати	3) Оголошення нової теми та результатів, яких ми очікуємо від учнів (ї перевірятимемо) наприкінці уроку.	
ОСНОВНА	Конструювання учнями знань і навичок, формування власного ставлення до теми	Активна діяльність учнів з дослідження, осмислення матеріалу, пошуку відповідей на раніше поставлені запитання, формулювання нових запитань і пошуку відповідей на них, відпрацювання вмінь і стратегій мислення*.	До 27–35 хв. (з 45 хвилин уроку)
ПІДСУМКОВА	Узагальнення й систематизація учнями отриманої інформації.	Учні разом з учителем узагальнюють та інтерпретують основні ідеї уроку; обмінюються думками та висловлюють особисте ставлення до окремих положень матеріалу чи уроку в цілому, оцінюють набуті знання й уміння; ставлять собі додаткові запитання; планують застосування вивченого.	До 10 хв.
	Рефлексія	Алгоритм дій учителя й учнів такий: узагальнення та систематизація засвоєного; оцінювання та самооцінювання; рефлексія.	

Зв'язок методів з частинами уроку

Лише за умови правильного розуміння і використання потенціалу кожної частини уроку можна оптимально відібрати методи. Ігнорування цього породжує багато помилок у практиці вчителів. Адже вибір методів навчання з інструментарію технології розвитку критичного мислення залежить від завдань тієї чи іншої частини уроку.

Певні методи багатофункціональні – їх застосовують у різних частинах уроку, а деякі – лише в одній. Проілюструємо це таблицею.

Розподіл методів розвитку критичного мислення згідно з частинами уроку

Частина уроку	Методи	Примітки
ВСТУПНА	<ul style="list-style-type: none"> • кластер • бортовий журнал • дерево передбачень • асоціативний куц • таблиця «З-Х-Д» (знаємо – хочемо дізнатися – дізналися): перша і друга колонки • мозковий штурм • робота в парах • кошик ідей та ін. 	<p>Методи цієї частини передбачають завдання, що потребують щонайменше часу для виконання.</p> <p>Не передбачають коментування чи виправлення помилок учнів; іноді (як «З-Х-Д») лише починаються в цій частині.</p>
ОСНОВНА	<ul style="list-style-type: none"> • формулювання визначення поняття через найближчий рід та вид • читання в парах й узагальнення в парах • читання з позначками • картографування тексту чи інформації (майндемпінг) • опорні слова • карта понять • бортовий журнал • Т-таблиця • концептуальна таблиця та ін. 	<p>Названі методи оптимальні для першого етапу цієї частини уроку: читання й узагальнення в парах, формулювання, визначення поняття, усі методи роботи з текстом та ін.</p>
ОСНОВНА	<ul style="list-style-type: none"> • тонкі й товсті запитання • дискусія • робота в парах та малих групах • займи позицію • кубування • коло ідей • ПРЕС • запитаймо одне одного • кластер • навчаючи вчуся • запитай в автора • таблиця «З-Х-Д» (знаємо – хочемо дізнатися – дізналися): третя колонка та узагальнення • дискусія та ін. 	<p>Решта методів – для другого етапу, адже вимагають від учнів ознайомлення з матеріалом: кубування, ПРЕС та ін.</p>
ПІДСУМКОВА	<ul style="list-style-type: none"> • сенквейн • ПМЦ (плюс – мінус – цікаво) • обговорення в загальному колі • аркуші самооцінювання • подвійний щоденник • лінія оцінювання та ін. 	<p>На цьому етапі, окрім названих, використовують також методи само- та взаємооцінювання, як-от: мішень, одне слово, смайлики та ін.</p>

Що таке таксономія Блума

Педагоги, які навчають критичного мислення, використовують таксономію (класифікацію від простого до складного) навчальних цілей і результатів Бенджаміна Блума.

Якщо слідувати розробленій Б. Блумом таксономії, то знання учнів — це лише перший, найпростіший рівень цієї класифікації. Далі йдуть ще п'ять рівнів цілей (результатів) навчання, причому перші три (знання, розуміння, застосування) є цілями нижчого порядку (мисленням низького рівня), а наступні три (аналіз, синтез, оцінювання) — вищого порядку (мисленням високого рівня).

Система Б. Блума може бути представлена у такий спосіб.

Навчальна мета/рівень	Результат, якого досягають учні
Знання	Запам'ятовування і відтворення учнями змісту навчальної інформації, охоплюючи факти, поняття, терміни й теорії
Розуміння	Здатність учнів сприймати викладене й передавати в іншій формі (інші слова, інша мова, графік тощо), встановлювати смисл інформації, прогнозувати, виходячи з раніше отриманих відомостей
Застосування	Уміння застосовувати в новій ситуації набуті раніше знання без зовнішньої підказки, використовувати теоретичні знання у життєвих обставинах
Аналіз	Уміння учнів розділяти матеріал на окремі складові, порівнювати частини, встановлюючи їхні взаємозв'язки, логіку, класифікуючи, розуміючи модель, структуру їхньої організації
Синтез	Здатність учнів до творчого поєднання частин або елементів у нове ціле з іншими властивостями
Оцінювання	Уміння учнів робити кількісні чи якісні оцінки, засновані на використанні критеріїв або стандартів, та формулювати ціннісні судження про ідеї, дослідження, рішення, методи тощо

Б. Блум також установив, що між рівнями мислення і відповідями на запитання, які ми ставимо, існує прямий зв'язок. До того ж самі запитання утворюють ієрархію цілком відповідну таксономії мислення. Питання на запам'ятовування належать до найнижчого рівня. Питання на оцінку або судження розглядаються як високий рівень мислення. Насправді всі запитання важливі і всі вони приводять до різних видів мислення.

Задавання питань є одним із механізмів формування навичок критичного мислення. Можна впевнено сказати, що запитання стимулюють КМ. Відповідаючи на них, учні аналізують та інтерпретують інформацію, аналізують ідеї, будують гіпотези, відстоюють свою точку зору. Запитання є засобом стимулювання різних видів мислення на різних рівнях складності.

Запитання на знання — це найнижчий рівень питань, що потребує механічного згадування інформації. Її відтворюють практично в тому самому вигляді, в якому отримали. Учень досить знати фрагменти матеріалу для того, щоб успішно відповісти на запитання. Такі питання найчастіше передбачають одну правильну відповідь і застосовуються для перевірки знань. Вони не стимулюють розвиток навичок критичного мислення, а сприяють тренуванню пам'яті.

Приклади:

Яке найбільше місто в Україні?

Які вірші Тараса Шевченка ви вивчали?

Скільки грамів у кілограмі?

Запитання на розуміння задаються для розкриття смислу, сутності того, що вивчається, виявлення зв'язків між ідеями, фактами, визначеннями або цінностями. Учень має подумати, як вони пов'язуються між собою, групуються, об'єднуються, що вони означають для нього. Ці питання є дуже важливими, адже без розуміння подальша повноцінна мисленнєва та пізнавальна діяльність неможлива.

Приклади:

Якими прикладами ви проілюструєте сокорух у природі?

Як ви розумієте слова автора тексту, що хлопчик опинився у скрутному становищі?

Якщо я з'єднаю ці три фігури разом, що вийде?

Запитання на застосування спрямовані на використання вже відомої учням інформації в нових умовах чи обставинах. Вони дають можливість розв'язувати проблеми, досліджувати їх. Ці питання можуть бути досить складними, тому що мають на увазі нестандартні відповіді і пошук життєвих рішень.

Приклади:

Як визначити довжину відрізка, скориставшись мотузкою?

Що станеться, якщо всі ці числа помножити на дев'ять?

Як визначити сторону світу в лісі?

Запитання на аналіз передбачають розкладання інформації на складові, виділення частин та аналіз кожної з виділених частин окремо у межах єдиного цілого: їх порівняння та визначення схожості й відмінності, побудову структури (складу), моделі об'єкта на основі наявних взаємозв'язків (причин і наслідків), співвідношення одних явищ з іншими (вчинки людини з її характером).

Приклади:

Які частини можна виокремити у цьому оповіданні?

Чому герої байки не змогли досягти своєї мети?

Як ви назвали б цей твір? Чому?

Запитання на синтез пов'язані з творчим розв'язанням проблем на основі оригінального мислення. Якщо запитання на застосування зводяться до розв'язання проблем на основі наявної інформації, то запитання на синтез дають можливість використовувати власні знання та досвід для творчого вирішення проблеми і можуть мати безліч найрізноманітніших відповідей.

Приклади:

Як із цих деталей побудувати вітряк?

Як змінилося б ваше життя, якби ви могли дихати під водою?

Як ви назвали би по-іншому цей твір?

Запитання на оцінку задаються учням для того, щоб вони сформулювали власні судження про хороше і погане або про справедливе і несправедливе. Для ухвалення рішень і розв'язання проблем необхідне мислення саме цього рівня. У запитаннях на оцінку не може бути однієї правильної відповіді.

Приклади:

Що ти можеш сказати про свою роботу?

Яке завдання сподобалося тобі найбільше?

Чи справедливо завершується оповідання? Чому?

Деякі стратегії розвитку критичного мислення.

«Мозкова атака»

Основне завдання «мозкової атаки» – зібрати якомога більшу кількість ідей, звільнивши учасників обговорення від інерції мислення і стереотипів.

Цю стратегію використовують з метою продукування найбільшої кількості ідей для розв'язання певної проблеми або для збирання інформації з певної теми.

Учням пропонують згадати все, що вони знають, або думають, що знають, із певної теми.

Обов'язковою умовою є **запис усіх ідей**, навіть суперечливих, **неоцінювання ідей у процесі обговорення, класифікація ідей по закінченні обговорення.**

«Мозкову атаку» можна проводити фронтально з усім класом, коли ідеї записує вчитель на дошці (перевага цього способу – заощадження часу на уроці), індивідуально, у парах, групах.

Алгоритм проведення «мозкової атаки» на уроці в початковій школі

Крок 1	Учитель оголошує тему або називає поняття, яке розглядатимуть.	
Крок 2	Учитель записує тему посередині класної дошки або учні в групах, парах чи самостійно записують тему посередині аркуша паперу.	ПРИКМЕТНИК
Крок 3	Учитель говорить учням: «Пригадайте все, що ви ЗНАЄТЕ, або думаєте, що знаєте, з теми. Не оцінюйте думки, правильно чи неправильно».	
Крок 4	Учні розповідають, що вони знають з теми. Учитель записує усі думки учнів на дошці, не коментуючи їх (правильно, неправильно), не ставлячи жодних запитань. Якщо «мозкова атака» відбувається в групах чи індивідуально, учні записують навколо теми все, що знають із запропонованого питання.	

Учитель запитує: «Щодо якої інформації у вас може виникнути сумнів?». Напроти цієї інформації пише знак питання – «?».

На цьому «мозкову атаку» можна завершити, оскільки завдання актуалізації знань учнів із теми виконано, і далі потрібно перейти до класифікування інформації.

Згрупуйте записану інформацію за певними ознаками.

Після «мозкової атаки» учитель повідомляє, з якою інформацією учні мають ознайомитися на уроці.

Аналізуючи все, що розповіли учні з теми, вчитель може зрозуміти, який навчальний матеріал вони засвоїли добре, а яка інформація залишилася поза їхньою увагою.

Під час проведення «мозкової атаки» запитання не ставлять! Учні мають самостійно пригадати все, що вони знають із теми, у тому порядку і в тій кількості, на яку спроможні.

«Мозкову атаку» використовують і для вирішення проблемних питань. Така «мозкова атака» має іншу мету і відповідно – інший результат.

«Асоціативний куц» («грунування»)

Стратегію «Асоціативний куц» використовують для «входження» в тему, яку розглядатимуть у подальшому.

На відміну від «мозкової атаки», де висловлені думки стосуються інформації з приводу певної теми (пригадайте, що ви **ЗНАЄТЕ**), метод «грунування» спонукає учнів **думати вільно та відкрито** про певний предмет, образ, тему, у тому числі **висловлювати почуття, емоції, ставлення**.

Отже, метод «грунування» стимулює нелінійну форму мислення – асоціативне мислення.

Алгоритм роботи за стратегією «Асоціативний куц»

Крок 1	Учитель (учень) пише тему – центральне слово (словосполучення, фразу) посередині аркуша або на дошці.
---------------	---

Крок 2	Учитель пропонує учням записати слова та фрази, які спадають на думку, коли вони чувають це слово.
	<div style="text-align: center;"> </div> <p>Записувати можна стільки думок, скільки дозволить час, або доти, доки вони не будуть вичерпані. Учитель просить учнів не обмірковувати, чому спало на думку те чи те слово.</p>
Крок 3	Коли всі думки записані, учитель пропонує учням встановити зв'язки між словами.

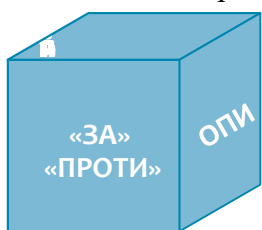
Потім можна перейти до обговорення цієї теми, написання твору тощо.

Асоціації не бувають правильними чи неправильними. Асоціації – індивідуальні.

«Кубування»

«Кубування» є стратегією навчання, яка полегшує розгляд різних аспектів теми (автори Грегори Кован і Елізабет Кован, 1980 р.)

Цей підхід передбачає використання кубика (його можна виготовити самостійно з цупкого картону або обклеїти коробку папером), на кожній грані якого написано вказівки:

1. Опишіть.
2. Порівняйте.
3. Встановіть асоціації.
4. Проаналізуйте.
5. Знайдіть застосування.
6. Запропонуйте аргументи «за» або «проти».

Застосовуючи цю стратегію, слід пам'ятати, що черговість граней передбачає перехід від менш складних завдань (з погляду мисленнєвої діяльності) до більш складних.

Використовуючи цю стратегію у початкових класах, бажано пояснювати учням, що від них вимагають, у доступних для них формулюваннях.

Алгоритм роботи за стратегією «Кубування»

Опишіть	Описати зовнішній вигляд об'єкта . Як це виглядає? Опишіть колір, розмір, форму тощо.
Порівняйте	Додати нові характеристики об'єкта, про які згадали у процесі порівняння з іншими об'єктами . На що це схоже? Від чого це відрізняється?
Встановіть асоціації	Дописати нові ознаки, які визначили у процесі нелінійного асоціативного мислення . Що спадає вам на думку, коли ви думаєте про це?
Проаналізуйте	Описати складові елементи об'єкта у світлі загального сприйняття та розуміння . Охарактеризувати структуру, будову, частини, окремі деталі того, що описують . Скажіть, яким чином це зроблено. Із яких частин складається? Вам не обов'язково це знати, ви можете це вгадати?
Знайдіть застосування	Описати, як це знадобиться у житті, кому, коли, у якому обсязі . Яким чином це може бути застосовано? Як це використовують? Для кого це важливо?

Запропонуйте аргументи «за» або «проти»

Опис власних суджень щодо теми: це добре чи погано, правильно чи неправильно згідно з власними особистими та колективними стандартами .

Як ви ставитеся до цього? Поясніть чому.

Деякі вчителі використовують кубик для завдань, які не потребують критичного мислення. Це репродуктивні запитання на пригадування інформації. Наприклад, на гранях куба для аналізу слова «веселий» вказано: частина мови, початкова форма, число тощо. Атрибут стратегії – кубик – є, а по суті це звичайна репродуктивна справа.

Яким чином пояснити дітям складні слова?

Формулюючи запитання для учнів початкової школи, можна використовувати такі фрази:

- Як це виглядає? (Замість «Опиши це».)
- На що це схоже, а від чого відрізняється? (Замість «Порівняй це».)
- Про що це змушує тебе подумати? (Замість «Які в тебе виникають асоціації?»)
- Із чого це зроблено? (Замість «Проаналізуй це».)
- Як би ти це використав? (Замість «Знайди цьому застосування».)
- Добре це чи погане? Чому? (Замість «Наведи аргументи “за” та “проти”».)

Чи необхідно «проходити» всі шість граней куба з учнями початкової школи?

Для молодших школярів стратегію «Кубування» краще впроваджувати поступово. Запропонуйте учням 1-го класу розглянути конкретний предмет і продемонструйте лише три грані куба. Надалі продовжуйте поступово відкривати решту граней.

Приклад застосування стратегії

СКЛАДАННЯ ТВОРУ «КРОЛИК»

Розвиток мовлення. 1-й клас, II семестр

1. Опишіть.

Учитель. Розгляньте кролика на малюнку. Опишіть його.

- Кролик великий чи маленький? Запишіть (схематично намалюйте) речення .
- Кролик пухнастий чи ні? Запишіть (схематично намалюйте) речення .
- Кролик сірий, білий, рудий? Запишіть (схематично намалюйте) речення .
- Якого кольору ніс у кролика? Якої форми? На що схожий? (схематично намалюйте) речення .
- Які вухка в кролика? Запишіть (схематично намалюйте)
- Який хвостик у кролика? Запишіть (схематично речення .

Запишіть

речення .

намалюйте)

2. Порівняйте.

Учитель. Розгляньте кролика та котика на малюнку.

- Назвіть, що спільного у кролика та котика? (Пухнасті, хвостики тощо .) Запишіть (схематично намалюйте)
- Назвіть, чим відрізняється кролик від котика? (У кролика короткий хвостик, а у котика маленькі вухка і довгий Котик п'є молоко та ловить мишей . Кролик їсть травичку, гілочки і листя дерев, моркву і буряки .) Запишіть намалюйте) речення .

Порівняйте їх.

звірята, є речення .

довгі вухка і хвостик .

тоненькі (схематично

Можливий зразок твору

Кролик маленький, пухнастий, сірий. У нього чорний трикутний носик, схожий на гудзик. У кролика маленький і м'який хвіст. Вухка у кролика чутливі. Він живе біля людини. Кролик любить траву і моркву.

Чи необхідно проходити всі грані куба послідовно, чи можна встановлювати спонтанний порядок запитань, кидаючи куб?

Якщо ви зосереджені на розвитку критичного мислення у молодших школярів, то краще дотримуватися порядку, який передбачає перехід від менш складного до складнішого типу мислення. Тип

мислення, який має місце у процесі «Кубування», повторює багаторівневі запитання, складені на основі таксономії цілей Блума. *На якій стадії уроку можна застосовувати цю стратегію?*

Стратегію можна застосовувати на всіх етапах, але найкраще – на стадії актуалізації та рефлексії, під час розгляду чогось, що учні добре знають.

Чи потрібно вчителю записувати власні думки під час «Кубування»?

Так, учитель робить записи під час застосування цього методу разом із дітьми.

Установка: «Ми всі – одна спільнота».

Знаємо – хочемо знати – дізналися (таблиця «ЗХД»)

Стратегія «ЗХД» передбачає аналіз учнями власних знань із теми, що розглядатиметься на уроці; постановку запитань із цієї теми, які виявляють їхню зацікавленість тією чи іншою стороною питання; стислий запис інформації з теми, а також планування власних кроків щодо можливих шляхів навчання.

Алгоритм роботи за стратегією «ЗХД»

Крок 1	Покажіть учням таблицю «ЗХД». Поясніть, що в першому стовпчику ви будете записувати те, що діти знають із теми.
Крок 2	Оголосіть тему і попросіть дітей висловити все, що вони знають із цієї теми. Записуючи їхні думки, важливо зазначати їхні імена – це посилює самооцінку дітей.
Крок 3	Попросіть дітей подумати, про що б вони ще хотіли дізнатися з цієї теми та запишіть це у другий стовпчик таблиці.
Крок 4	Обговоріть із дітьми, яким чином вони можуть знайти відповіді на свої запитання: переглянути відео, попросити батьків допомогти знайти відповідну інформацію в інтернеті і прочитати їм тощо.
Крок 5	По завершенні заняття (чи вивчення теми) заповніть із дітьми третій стовпчик таблиці («Дізналися»), також записуючи імена дітей під їхніми відповідями.

Приклад таблиці

ТЕМА «ПТАХИ НАВЕСНІ». 1-й клас

ЗНАЄМО	ХОЧЕМО ЗНАТИ	ДІЗНАЛИСЯ
<ul style="list-style-type: none"> • Мають пір'я . (Марійка) • Є перелітні, є осілі . (Андрій) • Їдять зерно, комах . (Остап) 	<ul style="list-style-type: none"> • Як птахи в'ють гнізда? • Чому всі гнізда різні? • На кого полюють хижі птахи? 	<ul style="list-style-type: none"> • Гнізда птахи в'ють навесні . Використовують гілочки, пір'я, глину, ґрунт, власну слину . Є й такі гнізда, які можна їсти .

Можливо, деякі учні у 1-му класі вже матимуть початкові навички з письма, у такому разі навчіть учнів записувати лише ключові слова та скорочувати їх. Дозвольте використовувати малюнки.

ПРИКЛАД ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИКИ «ЗХД» ІЗ ДІТЬМИ, ЯКІ ВЖЕ ВМІЮТЬ ПИСАТИ САМОСТІЙНО. 2-й клас

Крок 1	Покажіть учням таблицю «ЗХД». Поясніть, що в першому стовпчику учні записуватимуть те, що вони знають із теми.
Крок 2	Оголосіть тему. Попросіть учнів об'єднатися в пари та записати в перший стовпчик все, що вони знають, або думають, що знають, з оголошеної теми.

Крок 3	Запропонуйте учням розподілити записану інформацію за групами. Наприклад, якщо вони розглядають тему «Птахи», вони можуть виділити такі групи: «Будова тіла птахів», «Види птахів», «Охорона птахів» тощо.
Крок 4	Попросіть учнів подумати, про що б вони ще хотіли дізнатися з цієї теми та запропонуйте записати запитання у другий стовпчик таблиці. Наприклад, це можуть бути запитання, які стосуються поведінки конкретного птаха, пори гніздування, міграції тощо.
Крок 5	Наголосіть учням, що вони мають запам'ятати свої запитання та, читаючи статтю з теми, знайти на них відповіді.
Крок 6	Запропонуйте учням прочитати статтю та стисло записати інформацію, яка в ній міститься.
Крок 7	Запитайте дітей, чи знайшли вони відповіді на всі свої запитання. Обговоріть, де вони можуть відшукати неznайдені відповіді.
Крок 8	Зверніть увагу учнів на запитання, відповіді на які містить стаття. Запропонуйте зробити висновок.

Додаток

Що таке ранкова зустріч

Піклування один про одного, відчуття емоційної безпеки, яка потрібна для того, аби ділитися важливими ідеями та досвідом, готовність допомагати друзям – це саме ті характеристики, що відображають сутність ранкової зустрічі.

Ранкова зустріч – це зустріч на початку дня учнів з учителем. Учні сидять у колі один навпроти одного; кожна дитина вдумливо і поважно вітається з іншими дітьми, після чого впродовж короткого часу ділиться власним досвідом зі своїми товаришами, які з повагою слухають її, ставлять запитання і коментують. Після цього вся група бере участь у короткій груповій вправі, спрямованій на розвиток академічних навичок, почуття команди та відчуття єдності. Ранкова зустріч закінчується обміном щоденними новинами, які зазвичай готує вчитель, щоб ознайомити з навчальними завданнями дня.

Ранкова зустріч – це запланована, структурована зустріч, яка посідає важливе місце в повсякденному розкладі діяльності класу, де панує атмосфера піклування та відповідальності. Педагоги визнають особливу роль ранкової зустрічі в житті дітей і присвячують 15–25 хвилин на початку дня, аби створити позитивну атмосферу в учнівському колективі на весь навчальний день у школі.

Чотири основні компоненти ранкової зустрічі

1. *Вітання – перший компонент ранкової зустрічі. Учні разом з учителем (асистентом учителя, якщо він є) розміщуються в колі. Усі діти вітаються, і це забезпечує розуміння, що вони є важливими членами групи. Усі звертаються один до одного на ім'я, що допомагає створити атмосферу дружби та належності до групи. Вітання створює спокійний і розважливий настрій для наступного елемента зустрічі – групового заняття.*

2. *Групове заняття – другий компонент ранкової зустрічі, що розпочинається після спокійного періоду обміркування інформації. У класі створюється відчуття єдності, радості через виконання пісень, участі в іграх, коротких і швидких заняттях. Ігри та заняття, позбавлені елементів суперництва, кооперативні за суттю, враховують індивідуальний рівень розвитку певних навичок дітей. Такі групові заняття, здебільшого, пов'язані з навчальною програмою або темою, яку в цей час вивчають у класі.*

3. *Обмін інформацією – третій компонент ранкової зустрічі. Учні висловлюють свої думки, обмінюються ідеями та пропонують важливі для них теми для обговорення. Діти мають змогу дізнатися щось один про одного. Обмін інформацією допомагає розвивати навички, які дають змогу навчатися впевнено говорити і слухати. Кожна дитина може поставити запитання або прокоментувати, а учень, який повідомляє інформацію, відповідає на запитання та коментарі товаришів.*

4. *Щоденні новини – завершальний елемент ранкової зустрічі. Це коментування письмового оголошення, яке щодня вивішують на відповідному стенді або дошці. Письмове оголошення налаштовує учнів на те, що вони мають засвоїти цього дня, а також дає можливість обміркувати події та навчання*

попередніх днів . Щоденні новини допомагають дітям тренувати навчальні звички, що сприяють розвитку математичних та мовленнєвих навичок . Щоденні новини можуть містити різноманітні завдання (заповнення календаря, перегляд розкладу виконання робіт, створення графіка погоди тощо), що активізує початок індивідуальної роботи або діяльність у навчальних центрах .

Такі заняття дають дітям змогу розвивати соціальні та академічні навички, поєднуючи соціальний, емоційний та інтелектуальний розвиток кожного учня . Повторення позитивного досвіду сприяє розвитку доброти, емпатії та інклюзії, а також дає надзвичайні результати як для створення спільноти у класі, так і поза його межами . Педагоги відповідають за проведення ранкової зустрічі та моделювання демократичної поведінки .

Значення ранкової зустрічі

Створення спільноти

У чому полягає важливість створення спільноти? Спільнота дає відчуття причетності . Члени спільноти пов'язані один з одним колективними інтересами та цінностями . Люди, які відчувають себе частиною спільноти, виходять за межі свого безпосереднього інтересу заради користі групи, піклуються один про одного . Коли вони почуваються частиною спільноти, то більше й довше працюють задля її інтересів . Вони знають сильні сторони кожного учня класу та можуть, за потреби, їх використовувати . Вони навчаються один в одного, розширюючи знання і досвід усіх членів спільноти . У процесі колективної роботи виникає певний рівень довіри поміж членами спільноти . Спільноти можуть самовдосконалюватися, отримуючи зворотний зв'язок один від одного .

Розвиток навичок спілкування

Уміння говорити і слухати є найважливішими якостями, які необхідні для демократичної культури . Учні молодших класів можуть висловлювати свою точку зору, чути думки інших людей, аналізувати їх . Ранкова зустріч дає дітям змогу брати участь у групових обговореннях, а педагогам – моделювати й активно розвивати у дітей вміння та навички ефективного спілкування .

Люди, які можуть ефективно спілкуватися,

- висловлюють свої думки таким чином, щоб їх розуміли інші;
- уважно слухають, коли говорять інші; • розв'язують проблеми за допомогою слів;
- пропонують свої ідеї іншим .

Ці навички мають дуже важливе значення для успішного життя в колективі, спільного навчання та розв'язання конфліктних ситуацій . Ранкова зустріч – ідеальна можливість для розвитку цих навичок .

Передбачається, що учні робитимуть свій внесок у роботу групи в навчальній, соціальній, емоційній, практичній сферах . Вони потрібні, від них залежать інші, їх цінують за особистий внесок . Діти потребують практичного досвіду у висловленні власних думок, у кращому пізнанні один одного, у визнанні сильних сторін і талантів своїх однолітків . Такі заняття, як ранкова зустріч, дають змогу постійно розвивати ці навички .

Розвиток соціальних навичок

Завдяки практиці ранкової зустрічі учні початкової школи переходять від зосередження уваги на власній особистості до охоплення нею інших . Соціальні переваги цього підходу сприяють розвитку емпатії, активному слуханню однолітків, навчають дітей розуміти думки інших людей . Уміння сприйняти точку зору іншої людини долає упередженість, сприяє толерантності та визнанню відмінностей . Такі соціальні компетентності допомагають людям жити у взаємній повазі, створюють умови для позитивного, відкритого спілкування між окремими членами суспільства . Це основні навички, необхідні для демократії .

Соціальні навички розвиваються не в ізоляції і не тоді, коли діяльність і моделі поведінки жорстко визначені . Здатність ефективно говорити і слухати, робити вибір, а також залагоджувати конфлікти, коли вони виникають, – усе це має найважливіше значення для функціонування будьякої спільноти . Діти потребують спокійної та інклюзивної атмосфери . Їм потрібні можливості експериментувати та різними способами розповідати, спілкуватися та отримувати задоволення від перебування в колі своїх однолітків .

Створення позитивного настрою

Повсякденні вправи, які практикують під час проведення ранкової зустрічі, допомагають учням зблизитися з однолітками, навчитися співпрацювати, утримуватися від критики інших, поважати інших як особистостей . Позитивний настрій у класі створюється за рахунок атмосфери довіри, відчуття належності до спільноти, участі в ухваленні рішень, доброти та заохочення з боку однолітків, вільного від критики ставлення вчителя, очікування конкретних результатів, справедливості та неупередженості .

Вітання

Діти хочуть, щоб їх любили, цінували дорослі та однолітки, прагнуть почуватися часткою класу . Вітання адресується кожному учневі по черзі, вербально або невербально всіх запрошують до кімнати . Під час вітання кожна дитина з повагою звертається до інших на ім'я; в колі створюється доброзичливий настрій . Учні усвідомлюють свою важливість і допомагають іншим відчувати себе членами групи, яких цінують .

Практика щирого привітання інших є головною метою цього етапу, що є важливим елементом демократичного освітнього середовища, орієнтованого на дитину . Вчитель розпочинає вітання, звертаючись до когось персонально, наприклад: «Доброго ранку, Оленко . Я рада, що ти тут» . Процес привітання кожного учасника окремо, зазвичай, відбувається по колу, зліва направо . Кожна дитина, після того, як її привітали, своєю чергою вітає іншу . Коло включення поширюється на всю групу, а потім і на ширшу спільноту .

Учитель має запропонувати різноманітні стилі або формати вітання, що допоможе дізнатися про унікальні особливості учнів їхнього класу . Така практика, коли діти створюють чудові нові привітання для ранкової зустрічі, заохочує їх і додає впевненості у собі .